

Naat'áanii Néezgi Diné Leejin Choyool'íigo Nílch'i Bitahgóó Áyósinígíí

Figure 1. Naat'áanii Néez bich'i di atsinilt'ish bits'áádéé' lid kót'éego naaniigo dahshoogish yileeh doo hazhó'ó naazhch'i da haleehgo. Haigo t'éei iyisíí kónát'íih leh. Diane J. Schmidt.

Diné lą biyol dóo bijéiyilzólíi asthma wolyéhígíí, ch'ééh jididziihgo hayol dahnáhidíidááhígíí óolyé, éi bee bidahodíit'i' azgá doo ayóo nida'alt'oh da nidi. Haghángóne' dóo niláhgóo t'óó'góo nílch'i yá'át'ééhígíí bii' nijjigháago éi hayol dóo hajéi yilzólíi doo baah téeh da. Diné lą leejin ayóo chodayool'í doo ayóo ilííggóo dóo dina'ígíí baq. USGS dóo Naat'áanii Néezgi Diné Biwódaigo Ólta' dóo Tségháhoodzánídi Diné Bits'íis Baa Áháya bik'i adéest'íidéé' ahil adeezhnishgo Naat'áanii Néezgi haz'ánigi leejin hoohgángóne' choo'inígíí nidiilkaá'. Leejin bee daako'ígíí dó' bits'áádóo diné biyol dóo bijéi yilzólíi bihodíit'i'ish lá ha'ninígíí bééhodoozjil. Na'alkaahgo éi: 1) béesh bii'kó'i al'ąą ádaat'éego choo'inígíí dadínóol'íil, 2) azeé' ál'íi di diné náhididziihígíí bee anáhóót'i'go biká anida'alwo'go naaltsoos dabikáá'ígíí dadínóol'íil, 3) leejin Diné nidayíiniihígíí dóo ninádayiigeehígíí nidoolkah, 4) hooghan bii' leejin chodáo'inígóne' nílch'i nidadoolkah. Ániid haashíí nítso go na'idékidgo binahjí' béédahoozinígíí éi kwe'é baa hane' dooleel.

T'óó'góo doo naazhch'i da haleehgo.—Naat'áanii Néez haz'ánigi dóo binaagóo nahaz'ánigóo nílch'i Diné yii' neildeehígíí doo ts'ida nizhóni da yileeh nahdée' hót'ááhdéé' nílch'i doo ayóo bii' naazhch'iígíí hót'áahgi niigháahgo lid dóo t'áadoole'é doo yá'áshóonii niláhgóo leejin bee atsinilt'ish ádaal'inígíí bits'áádéé' nílch'i bitah yileehgo t'óo nihil dashoogishgo áyíil'íih (fig. 1). Naat'áanii Néez haz'ánigi dóo binaagóo haigo iyisíí Diné biyol dóo bijéi yilzólíi bidahodíit'i' náhadleeh. Shjigo éi doo át'éé da leh. Haigo nílch'i lahgo át'éego doo ayóo naazhch'i da áko leejin dóo chizh dóo t'áa ha'át'i'ishjíí bee daako'go bilidígíí doo tashoogéesh da.

Ats'íis baa áháya'ąjí ajéi yilzólíi bich'i' anáhóót'i' naaltsoos dabikáá'ígíí.—Naat'áanii Néezgi azeé' ál'íigi diné ts'ida la'í ayóo nidaakah lá biyol dóo bijéi yilzólíi bich'i' anidahazt'i'ígíí biniinaa. Naat'áanii Néez binaadi Diné kéedahat'inígíí éi doo lą biyol dóo bijéi yilzólíi bich'i' anidahazt'i' lá. Jó éi niléidi bitsáhwiini'áadi éi wódaigo dahwiini'áago ayóo nidaazhch'ih. Áádóo náána lahgo éi Naat'áanii Néezgi áchíni ashdla' bináahai dóo yaagoígíí dóo t'áa hóyáanii ashdladiin dóo bi'aan hastáá dóo bilááhgóo béédáahaiígíí éi lą biyol dóo bijéi yilzólíi bidahodíit'ígíí biniinaa. T'áa éi kót'éego nawólmi háála áchíni dóo Diné náas daazlíí'ígíí éi haigo hoohgángóne'é iyisíí nidaháazt'ąą leh. Áchíni t'ahdoo ashdla' binááhahígíí dóo t'áa hóyáanii ashdladiin dóo bi'aan hastáá dóo náasjíí binááhahígíí bits'íis doo ayóo ha'át'ii da yinildzil da.

Figure 2. Díí béesh bii'kó'i doo leejin bii' didlid bá ályaa da. Veronica Francisco-Lapahie.

Béesh bii'kó'i al'ąą ádaat'éhígíí dóo choo'inígíí.—Leejin chojool'íigo éi béesh bii'kó'i hazhó'ó bá ádaalyaaígíí beezhdilidgo nizhóni. 2004yéédaá' Diné nabidéelkidgo 137 go béesh bii'kó'i chodao'inígíí danéel'íi'. 34 go béesh bii'kó'i doo ayóo sidooígíí Diné chool'íi' lá. Áádóo lahgóó béesh bii'kó'i doo dajookáa da, bighá dahaszda' dóo dóo lidígíí doo hazhó'ó ch'idaaztsxaaz da lá. Díí binahjí' kót'éego ch'ihoniit'aah dooleel. Béesh bii'kó'i chojool'íigo hasht'e jósingo bii' nináhóishohgo, dóo lidígíí hazhó'ó t'óó'góo bá ch'i'ni'áago ájósingo, dóo béesh bii'kó'i hazhó'ó ádaalyaaígíí chojool'íigo dóo leejin dóo bileeshch'iih t'áa beehaz'ánigi át'éego nidajio jaahgo éi yá'át'ééh (fig. 2).

Na'askáa'ígíí binahjí' éi kót'éego hazhó'ó habéesh bii'kó'i baa áhojio lyéego hayol dóo hajéi yilzólíi doo bihodidoot'ih da.

- Béesh bii'kó'i leejin beezhdilidígíí bii' hááhóishoh dóo hasht'ejósin dooleel
- Béesh bii'kó'i bizool'jookáago bee lid nizhónigo ch'idaaztsxaazgo ájósin
- Béesh bii'kó'i leejin dóo chizh bee didlidgo bá ádaalyaaígíí chojool'íi'
- Leejin dóo leeshch'iih baa áhojilyéego nijjiaah dooleel

Leejin naaskaá'.—Diné nidabidéekidígíí éi Navajo Minedéé' leejin iyisíí chojool'íi' lá. Diné dabighandi leejin naazhjaa'ígíí dóo niléi ha'agéedi leejinígíí danéel'íi'. Leejin bii' dahólónígíí nidaaskaá'. Díí leejinígíí éi doo hait'áo da lahgo át'éé da lá. T'áa ha'át'ii da bideezla' dóo ba'át'e' dahólónígíí, béesh naago'ígíí, Mercury wolyéhígíí, éi doo baahasti'ígíí ádanéelt'e' dabitah da lá.

Leejin bileeshch'iih dóo bizhool.—Leejin dook'áalgo bits'áádóo t'áadoole'é báadahazidígíí bileeshch'iih bits'ánitsaazgo át'é. Iyisíi baa hasti'ígíí éi PM_{2.5} deilminígíí. Éi éi leeshch'iih ádaalts'íisigo doo daat'íi' da, éi óolyé. Íishjáhshjíí tsiighá haaniltzáaz leh. Éi tádiingo áaltsájíilts'i'go t'áa lá'igo baah hajíi'áago éi bee niltso go óolyé. Jó leeshch'iih ákódaníltso bil adzio idziihgo yéego baahasti'. Éi bil adziidziihgo niléi hajéi yilzólíi biyi'góyaaah dooleel. Áadi hadíi' bitah shidoogish. Éi áádóo hats'íitahgóo hats'ániléi biyi'góo da, dóo hajéidishjool biyi'góo da yileeh. Ajéidishjool ayóo atíil'í. USGS-déé' nida'alkaahígíí éi leejin dóo bileeshch'iih ádaníltsooígíí hoohgángóne' dahólónígíí nideilkaah dóo ha'át'íish ádaat'éhígíí nideilkaah.

Béédahoozinígíí.—Leejin choo'inígíí naalkaahgo bina'anishígíí binahjí' niha'áchíni wódaigo bidziilgo ólta'íji bil na'anishgo óhoo'aah dikwiigoshjíí haz'á éi yidahwiidool'áál, dóo tsé éi doodago hadaat'e' al'ąą áat'eel ahil nidaalnish naalkaahígíí haashjíí nítso go yidahwiidool'áál. Éi altsa na'alcaah bina'azhnishgo, éédahozinígíí nihinaat'áanii dóo Diné bee bil íishjáan ádoolníil. Éi bik'ehgo leejin choo'í Diné bá yá'át'ééh dooleelígíí binahodoot'aal.

Ha'át'ii da bina'idikidgo éi kóji' hozdílínih:

Joseph E. Bunnell
U.S. Geological Survey
956 National Center
12201 Sunrise Valley Drive
Reston, Virginia 20192
Telephone: (703) 648-6497
E-mail: jrbunnell@usgs.gov

Linda V. Garcia
Diné College, Uranium Education Program
1228 Yucca Street, P.O. Box 580
Shiprock, New Mexico 87420
Navajo Nation
Telephone: (505) 368-3516
E-mail: lvgarcia@dinecollege.edu